

συναισθήματος, νοουμένου ἐπὶ σημασίας λίαν γενικῆς καὶ εὐρείας. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἕνεκα τῆς ἐνδομύχου ἐνώσεως πάντων τῶν εἰς κατάστασιν τινα τῆς συνειδήσεως εἰσερχομένων ψυχικῶν στοιχείων ὑπάρχει ὀλική τις καὶ τάσις, ἥτις εἶναι ἴσως ὁ μόνος δυναστεύων νόμος ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, καθ' ὃν ἡ ἀνάπλασις ἐνὸς ἢ πλειόνων στοιχείων ἀποτελεστικῶν ψυχικῆς τινος καταστάσεως, πρότερον ἠφανισμένης ἀπὸ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ποιεῖ, ὥστε καὶ τὰ ἄλλα τὴν κατάστασιν ἐκείνην ἀποτελοῦντα στοιχεία νὰ τείνωσι νὰ νάφανῶσι μᾶλλον ἢ ἥττον βαθέως ἠλλοιωμένα ἐν τῇ συνειδήσει. Εἶναι οὗτος ὁ συνήθως καλούμενος νόμος τῆς «ὀλώσεως», δυνάμενος ὀρθότερον νὰ ὀνομάζεται νόμος «τῆς ὀλοκληρώσεως»¹⁾.

Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεία μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν συγχρόνου ψυχολόγου ἀπολύτως ἀπομεμονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα: ὑπάρχουσι μόνον ὡς μονάδες ἀθροίσματος, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται ἡ ἐν ἡμῖν τάσις τοῦ νάνακαλῶμεν ἐκ νέου τὸ ἄθροισμα, ἅμα δοθείσης ἡμῖν μιᾶς τῶν μονάδων. Ἐπιζητοῦμεν ὡς οἶόν τε μάλιστα νάφανίσωμεν πᾶν ὅ,τι κατατετμημένον καὶ ἀτελὲς ἐμφανίζει τὸ δεδομένον. Ἐχομεν ἐνταῦθα ἐκδήλωσιν τῆς εἰδολογικῆς ἐνότητος τῆς συνειδήσεως. Πᾶς ἄρα συνειρμὸς εἶναι σύνθεσις²⁾.

Ἡ θεωρία τῆς καταλήψεως.

Τὸν συνθετικόν, τὸν ἐνοποιὸν τοῦτον χαρακτήρα τῆς συνειδήσεως ἐξήρην ἐμφαντικῶς θεωρία ὑπεναντία πρὸς τὴν τοῦ συνειρμοῦ: ἡ θεωρία τῆς καταλήψεως (apprezezione). Καθὼς δ' ἡ ἑτέρα, οὕτω καὶ αὕτη ἐσφαλὴ προσείμασα ἐξηγητικὴν ἀξίαν εἰς ὑπερβολὴν αὐστηράν εἰς τὸ ἀξιόλογον μέρος τῆς ἀληθείας, ὅπερ περιέχει. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο σφάλμα ἐξηρτήθη κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτήρος, ὃν εἰς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν προσήψαν σύγχρονοί τινες ψυχολόγοι, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Wundt.

Ὡς ἡ συνειρμὸς θεωρία ἔλαβε τὴν ἑαυτῆς ἀρχὴν ἐν τῇ ἀγγλικῇ ἐμπειρικῇ σχολῇ, οὕτως ἡ θεωρία τῆς καταλήψεως ἀνεφύη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ γερμανικῇ φιλοσοφίᾳ παρὰ τῷ Λεϊβνιτίῳ, Καντίῳ, Ἐρ-

¹⁾ Hoffding, Psychol. σελ. 211 κέ. Stout, Analytic Psychology (3η ἐκδ. 1909) σελ. 270. Claparède, ἐνθ' ἀν. σελ. 165.

²⁾ Hoffding, Psychol. σελ. 211 - 212. Παραπληροῖα τὴν ἀρχὴν ἀναπτύσσεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρδιγῶ. Ὅρα τὸ ἔργον αὐτοῦ L'unita della coscienza, σελ. 177 κέ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς αὗτος ἀντέχεται τῆς νοησιοκρατικῆς ἐκδοχῆς τῆς ἐπικρατήσεως τῶν αἰσθημάτων ἐν τῷ συνειρμικῷ γεγονότι.

βάριον. Είδομεν δ' ὅτι ὁ Λεϊβνίτιος καὶ ὁ Ἔρβαρτος συνῆψαν τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς καταλήψεως μετὰ τῆς ἐσωτάτης ἀρχῆς τῆς πνευματικῆς οὐσίας. Κατὰ τὸν Λεϊβνίτιον ἡ κατάληψις εἶναι τὸ διακριτικὸν σημεῖον τῶν λογιζομένων ψυχῶν ἢ τῶν πνευμάτων: εἶναι ἡ νοοῦσα ἀντίληψις τοῦ παραστατικοῦ περιεχομένου. Διαπλατύνων τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ Ἔρβαρτος ταυτίζει τὴν κατάληψιν μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως ἢ τῆς αὐτοπαρατηρησίας, πρῶτος δ' ἐξάγει τὴν σημασίαν, ἣν κέκτηται ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ διὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς γινομένης οἰκειώσεως καὶ προσλήψεως νέων ἐντυπώσεων καὶ ἐμπειριῶν. Διαμεσολαθῶν δὲ μετὰ τῶν δύο τούτων φιλοσόφων ὁ Κάντιος δοξάζει ὅτι ἡ κατάληψις ἐκφαίνει τῆς συνειδήσεως τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τοῦ νὰ συλλαμβάνῃ καὶ συνενεῖ τὰς πολλαπλᾶς διὰ τῆς ἐποπτείας ἡμῖν διδομένας παραστάσεις. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη «πρωτόγονος, καθαρὰ, ὑπερβατικὴ κατάληψις», ἣτις συνοδεύει μετὰ τῶν ἡμετέρων παραστάσεων. Οὕσα δὲ ὁ ὄρος πάσης κρίσεως καὶ πάσης γνώσεως ἔχει ἐν τῇ καντιανῇ φιλοσοφίᾳ ὑψίστην σπουδαιότητα ¹).

Ἄλλὰ πλείονος σπουδῆς καὶ μείζονος διαφέροντος ἀξία ἢ αἱ θεωρίαι αὗται εἶναι ἡ ἀνωτέρω ²) ὑφ' ἡμῶν ὑποδηλωθεῖσα ἐκδοχὴ τοῦ Wundt ἔνεκα τῶν ἐαυτῆς ἀναφορῶν πρὸς τὰς νέας ψυχολογικὰς ἰδέας.

Ὁ Wundt ὁρμάται ἀπὸ ψυχολογικῆς τινος παρατηρήσεως χαρακτηρὸς ἐμπειρικῶς.

Κατὰ τὴν διηγετικὴν ἔξοδον καὶ ἐπάνοδον, λέγει οὗτος, τῶν συναισθημάτων καὶ παραστάσεων ἀντιλαμβανόμεθα μᾶλλον ἢ ἥττον εὐκρινῶς ἐνεργείας τινός, ἣν καλοῦμεν προσοχήν· ἐξαγγέλλεται δὲ αὕτη ὑποκειμενικῶς διὰ συναισθημάτων ὁμοίων πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐν πάσῃ βουλευτικῇ ἐνεργείᾳ παρατηρούμενα καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἐν ἡμῖν παραγόμενον συναίσθημα παθητικότητος, ὅταν δεχόμεθα ἐξωτερικὴν τινα ἐντύπωσιν ἢ γεννᾶται ἐν ἡμῖν μνημονικὴ τις εἰκὼν χωρὶς ἢ ἡμετέρα προσοχὴ νὰ εἶναι εἰς τοῦτο προδιατεθημένη. Πρὸς τὰ ὑποκειμενικὰ ταῦτα φαινόμενα ἀντιστοιχεῖ ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ μέρους ἢ πρὸς ἄλλα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἀναφορά, ἅτινα δύνανται νὰ ὀνομάζωνται ἀντικείμενα τῆς προσοχῆς. Ἡ δὲ ἀναφορὰ αὕτη ἀντιδιαστέλλεται διὰ τοῦ ὅτι τινὰ περιεχόμενα εἶναι μᾶλλον συνειδητὰ παρ' ἄλλα. Ἡ ιδιότης αὕτη διασαφίζεται κάλλιον διὰ τινος πρὸς τὰς ὀπτικὰς ἀντιλήψεις ἀναλογίας· διότι, ἐὰν λέγωμεν ὅτι αἱ ἐν δεδομένῃ ψυχικῇ στιγμῇ ὑπάρ-

¹ Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς θεωρίας τῆς καταλήψεως ὄρα K. Lange, Ueber Apperzeption (1^η ἐκδ. 1909), σελ. 91 καὶ O. Staudde, Der Begriff der Apperzeption in der neueren Psychologie (Philos. Studien, 1882, σελ. 171).

²) Πρὸς κ. I, σελ. 104.

χουσαι παραστάσεις κείνται ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ τῆς συνειδήσεως, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι μέρος αὐτῆς, εἰς ὃ εἶναι ἐστραμμένη ἡ προσοχή, κείται ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀπτικοῦ σημείου. Ἡ μὲν εἴσοδος παραστάσεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὀπτικὸν πεδίου καλεῖται ὑπὸ τοῦ Wundt ἀντίληψις, ἡ δὲ εἴσοδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὀπτικὸν σημεῖον ὀνομάζεται κατάληψις. Ἐὰν μὲν ἡ κατάληψις ἀρχῆθεν παρακολουθῆται ὑπὸ τοῦ συναισθήματος ἐνεργείας, λέγεται ἐνεργητικὴ, ἐὰν δὲ τὸ συναισθημα εἶναι συναισθημα παθητικότητος, λέγεται παθητικὴ· ἀλλ' αἱ φράσεις αὗται δηλοῦσι μόνον τὴν συναισθηματικὴν ἀντίθεσιν, ἥτις προηγείται τῆς στιγμῆς τῆς ἀληθοῦς καὶ κυρίως καταλήψεως. Ἐν ταῖς πρὸς τὰς παραστάσεις ἀναφοραῖς αὐτῶν αἱ δύο μορφαὶ τῆς καταλήψεως διακρίνονται κατὰ τὸ ὅτι ἐν μὲν τῇ παθητικῇ αὐτῇ ἡ παράστασις ἐμφανίζεται ἡμῖν ὡς ἡ αἰτία τῆς ἐαυτῆς καταλήψεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργητικῇ ἡ προηγούμενη κατάστασις, ἡ διὰ τοῦ συναισθήματος ἐνεργείας ἀντιδιαστελλομένη, ἐπωθεῖ ἡμᾶς καὶ πιέζει ὡς τις ὀλικὴ αἰτία, ἥς ἀντιλαμβάνομεθα ἀμέσως ἐν τῇ μορφῇ τοῦ συναισθήματος ἐκείνου καὶ δυνάμεθα τὸ πολὺ νὰ ἀναλύσωμεν κατόπιν διὰ τῆς διανοήσεως εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῆς ¹⁾).

Πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα, ἅτινα ἐμφανίζει τὸ γεγονός τῆς καταλήψεως, συμπίπτουσι πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος. Ὡστε ἡ προσοχή καὶ ἡ κατάληψις (αἵτινες εἶναι δύο διάφοροι τοῦ αὐτοῦ γεγονότος ἀπόψεις) ἀνάγονται, ὡς ἀποδεικνύουσι καὶ τὰ πειράματα ἀντιδράσεως, εἰς τὴν βούλησιν, καὶ δὴ ἡ μὲν παθητικὴ κατάληψις εἰς τὰς καθ' ὄρμην βουλευτικὰς πράξεις, ἥτοι τὰς παραγομένας ὑφ' ἐνὸς μόνου ἐλατηρίου, ἡ δ' ἐνεργητικὴ κατάληψις εἰς τὴν ἐλευθέραν βουλευτικὴν πράξιν, ἐν ᾗ ἡ πράξις ἐπιτελεῖται διὰ τινος προπαρασκευῆς καὶ ἐπομένως ἐκλογῆς ἐπὶ πλειόνων παρόντων ἐλατηρίων. Περὶ τῶν ἀπλῶν καταληπτικῶν πράξεων ἡ διαφορὰ προκύπτει φανερά ἐπὶ τῶν πειραμάτων ἀντιδράσεως, ἐν οἷς ἡ ἡμετέρα συνείδησις δύναται μόνον νὰ καθορίζηται ὑπὸ τινος ἀπροσδοκῆτου ἐντυπώσεως ἢ ὑπὸ μνημονικῆς εἰκόνας, ἐπισπωμένης τὴν προσοχὴν ἕνεκα εἰδικοῦ συνειρμικοῦ ὄρου· ἐν δὲ τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἔχομεν τὴν παθητικὴν κατάληψιν· ἡ δύναται νὰ εἶναι προπαρασκευασμένη πρὸς τινὰ ἐντύπωσιν, ἥς εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ ποιότης, τυχὸν δὲ καὶ ἡ στιγμὴ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς, πλὴν δὲ τούτου ἐνδέχεται νὰ ἐμφανισθῶσιν ἕτερα ἐρεθίσματα, ἅτινα παραμένουσιν ἀπαρατήρητα, ἐφ' ὅσον ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἐρεθίσμα ἀντίδρασις διατελεῖ οὐσα ἐκουσία. Ἡ ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰ τῶν δύο καταληπτικῶν μορφῶν παρίσταται φυσικῶς τῷ λόγῳ ἔτι καταφανεστέρα κατὰ τοὺς πολυπλοκωτέρους ὄρους τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, καθ' οὓς ἐπὶ τινῶν περιστάσεων

¹⁾ Grundz. d. phys. (6η ἐκδ.) τόμ. III, σελ. 317 κέ.

ἐνδέχεται νὰ ἐμφανισθῶσι πλείοται συνειρόμεναι παραστάσεις, ὧν μίαι τις, ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς δεδομένους νοητικοὺς ὄρους, ἐξαίρεται ἰσχυρότερον καὶ κατ' ἀκολουθίαν γίνεται καταληπτὴ παρακολουθουμένη ἅμα ὑπὸ τοῦ συναισθήματος, ὅτι πλὴν αὐτῆς ἦσαν παρόντα καὶ ἄλλα καταληπτικὰ ἐλατήρια. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἐνεργητικὴ κατάληψις ἐχει ὄντως τὸν χαρακτήρα πράξεως ἐλευθέρως καὶ προαιρετικῆς. Καθὼς τὰ βουλευτικὰ γεγονότα ἐν γένει, οὕτω καὶ αἱ δύο θεμελιώδεις μορφαὶ τῆς βουλήσεως περιέχονται ἐν ταῖς μορφαῖς τῆς καταλήψεως. Πρὸς δ' ἔτι ἐλέγχεται ἐκ πάντων τούτων ἀστήρικτος ἡ συνήθης διαίρεσις εἰς «ἐκουσίαν» καὶ «ἀκουσίαν»· τῇ ὄντι πᾶσα πράξις τῆς προσοχῆς εἶναι πράξις βουλήσεως, ὡς τοιαύτη δὲ δύναται νὰ εἶναι ἀπλή, καθ' ὁρμήν, τ. ἔ. ὑπέκουσα εἰς ἓν μόνον ἐλατήριον, ἢ πολὺπλοκος, τ. ἔ. προκύπτουσα ἐκ συνόλου ἐλατηρίων.

Ἄλλο δὲ τι σημειοῦται ὁ Wundt, ἀναφερόμενον εἰς τὰ συναισθήματα, τὰ συνοδεύοντα μετὰ τῆς καταληπτικῆς καταστάσεως. Τοιαῦτα συναισθήματα δὲν εἶναι ἀνεξάρτητοι ψυχικαὶ καταστάσεις ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὰ καταληπτικὰ γεγονότα, ἀλλ' εἶναι ἀχώριστα στοιχεῖα αὐτῶν τούτων τῶν γεγονότων. Τῶν συναισθημάτων τούτων τρία διακρίνονται διὰ τὰς χαρακτηριστικὰς αὐτῶν ιδιότητας: ἡ προσδοκία, ἡ πλήρωσις καὶ ἡ ἐκπληξις¹⁾.

Ὅσακις παρὰ τοῖς συγχρόνοις ψυχολόγοις γίνεται ὑποκείμενον ἐπισκέψεως καὶ ζητήσεως ἡ διδασκαλία τῆς καταλήψεως, νοεῖται οἴκοθεν ὅτι ποιοῦνται οὕτοι λόγον περὶ αὐτῆς καὶ συζητοῦσιν ἐνθουμούμενοι τὴν εἰς ταύτην ὑπὸ τοῦ Wundt δοθεῖσαν ἰδιαιτέραν μορφήν. Περὶ μὲν τῆς θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, σκοπούμενων τῶν ποικίλων φάσεων, ἃς ἔλαβε παρὰ τοῖς διαφόροις Ἀγγλοῖς φιλοσόφοις καὶ ψυχολόγοις, ὅτι εἶναι τι ἀπρόσωπον, οἶονεὶ ἀνώνυμός τις καὶ αὐτόματος σχηματισμὸς τῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῆς καταλήψεως δὲν ἔλαβεν ὁμοίαν τύχην· παραμείνασα διὰ τοῦ Λεϊβνιτίου, Καντίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἐρβάρτου ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς καθαρᾶς θεωρίας, διὰ τοῦ Wundt τὸ πρῶτον ἐζήτησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὕψην τῆς πειραματικῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως.

Ἀλλ' ἄρα γε ἠὺδοκίμησεν ἀληθῶς ὁ Wundt ἐν τῇ ἀποπειρᾷ ταύτῃ τοῦ νὰ μεταμορφώσῃ ἀρχὴν μεταφυσικὴν εἰς ἀρχὴν ἐμπειρικὴν; ἢ μήπως περὶ οὐδενὸς ἄλλου πρόκειται ἢ περὶ ἀπλοῦ ζητήματος μορφῆς, ὑπὸ δὲ τὰς μεταβεβλημένας φράσεις καὶ τὴν νεωτέραν περιβολὴν διέμεινεν ἡ παλαιὰ θεωρητικὴ διδασκαλία κατ' οὐσίαν ἢ αὐτή;

Ἡ διδασκαλία τῆς καταλήψεως, ὡς ὑπὸ τοῦ Wundt διετυπώθη,

¹⁾ Ἐνθ' ἀν. σελ. 220.

προσέκρουσεν εἰς πλείστας καὶ σπουδαίας ἐνστάσεις, προβληθείσας οὐ μόνον παρὰ τῶν πολεμίων τῆς γενικῆς ψυχολογικῆς θεωρίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ σχολῇ τούτου παρ' ἐνίων, οἵτινες ἄλλως ἀνομολογοῦσιν, ὀπόσης ὠφελείας πρόξενος ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐρεῦνας ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαινισθεῖσα πειραματικὴ μέθοδος ¹⁾. Τῷ ὄντι δὲ τὸ πείραμα, ἐφ' οὗ λέγει ὁ Wundt ὅτι στηρίζεται, δὲν φαίνεται ὅτι παρέχει ἔρεισμα εἰς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν φαίνεται ὅτι συνάδει πρὸς τὸ σύνολον τῆς ὑπὸ τοῦ Wundt ὑποστηριζομένης ψυχολογικῆς ἐκδοχῆς.

Εἶναι τῷ ὄντι γνωστὸν (καὶ εἶδομεν τοῦτο ἀνωτέρω) ²⁾ ὅτι ὁ Wundt προσεπάθησε μάλιστα νάνατρέψῃ πᾶν ὑπόλειμμα τῆς ἀρχαίας θεωρίας τῶν δυνάμεων ἀντικαθιστῶν ἀντ' αὐτῆς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος, τῆς συμπαγοῦς συγχωνεύσεως πρὸς ἀλληλα γνώσεως, συναισθήματος καὶ βουλήσεως, ὥστε περὶ ἐκάστης ψυχικῆς καταστάσεως νὰ μὴ δύναιται νὰ λέγηται ὅτι σύγκειται μόνον ἐκ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν τριῶν ἐκείνων ἀπόψεων, ἀλλ' ὅτι συμπεριλαμβάνει πάσας ὁμοῦ, πλην ὅμως ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ ἐπικρατῇ ἡ μία τῶν δύο ἄλλων. Ἀλλ' ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Wundt δεικνύει ὅτι ἐννοεῖ τὰς πρὸς ἀλλήλας ἀναφορὰς τῆς καταλήψεως καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν στοιχείων, καταντᾷ ἀναμφιβόλως νὰ διασπάσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐπινοηθεῖσαν ἐνδόμυχον συναρμογὴν. Ἐνῶς δὲ Wundt πανταχοῦ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας σπουδάζει πρὸ πάντων νάποδείξῃ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς συνειρμικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, δὲν ἐνέμεινεν ἐν τῇ φυσικωτέρᾳ ὁδῷ, ἣν ἄλλοι σύγχρονοι ψυχολόγοι εὐλογώτερον ἐβάδισαν, νὰ ζητήσῃ δῆλον ὅτι ἐπ' αὐτῶν τῶν συνειρμικῶν γεγονότων τὴν ἀρχὴν τῆς δυνάμεως ἐκείνης ἢ ἐνεργείας, ἧς οἱ συνείροντες εἶχον ἀτόπως ὀλιγωρήσει ἕνεκα τῆς ἑαυτῶν προκαταλήψεως τοῦ νὰ θέλωσι νάναγάγωσι σύμπαντα τὸν βίον τῆς συνειδήσεως εἰς τὸν τύπον τῆς φυσικῆς αἰτιότητος. Ἀλλὰ προωθῶν μέχρι τῶν ἄκρων τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεθημένην πρὸς ἀλλήλας ἀντίθεσιν ἐμπειρίας καὶ ἐσωτερικῆς ἐνεργείας τῆς συνειδήσεως ἠθέλησε νὰ καθιδρύσῃ προσάλληλον ἀνταγωνισμόν, οἷον εἰ δυῖσμον ἔνθεν μὲν τῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ συνειρμοῦ, ἔνθεν δὲ τῆς καταλήψεως, ὅστις γεννᾷ μεγίστας ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτοῦ.

Ὅτι συναισθανόμεθα ἐν ἡμῖν αὐτοῖς διαφορὰν τινα περὶ τὸν τρόπον τῆς πορείας τῶν ἡμετέρων νοημάτων, ὅταν ἐγκαταλείπωνται, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὰ εἰς ἑαυτὰ καὶ ὅταν κατευθύνωνται πρὸς τι σαφές καὶ ἀκριβές.

¹⁾ Οὕτως ὁ Lange, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω τὸ βιβλίον Ueber Apperzeption. Ὅρα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα περὶ τοῦ πράγματος τούτου σελ. 133.

(²⁾ Πρβλ. κεφ. I σελ. 101 κέ.

τέλος ἢ ὅπωςδήποτε χαλιναγωγῶνται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως, εἶναι μὲν γεγονός ἀναμφήριστον, ἀλλ' οὐχὶ τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπη εἰδικὴν καὶ οὐσιώδη διαφορὰν ἀπ' ἀλλήλων τῶν δύο τρόπων τοῦ ἐνεργεῖν. Καὶ ὅπερ ἔτι μᾶλλον καθιστᾷ ἀμφίβολον τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας ταύτης, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Wundt καθοριζομένη διάκρισις ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς κατάληψως, ἣν εὐλόγως ὀλίγοι προθυμοῦνται νὰ ἐγκρίνωσι. Παθητικὴν κατάληψιν προσπίπτει ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως ὡς ἀντιφατικὴ ἔνωσις ὄρων, παρὰ δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Wundt λεγόμενα δὲν κατορθοῦμεν νὰ ἴδωμεν ὁποῖα διαφορὰ χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς «ἀκουσίας προσοχῆς», ἣν αὐτὸς ἀπορρίπτει εἰς τὰ εὐτελεῖ καὶ ἄχρηστα τῆς παλαιᾶς ψυχολογίας. Ἀκουσία προσοχὴ δύναται ἀκριβῶς νὰ ὀρισθῇ καθ' ὃν τρόπον ὁ Wundt ὀρίζει τὴν παθητικὴν κατάληψιν, ἐν τῇ ἡ ἡμετέρα συνείδησις στρέφεται πρὸς ἐξωτερικόν τι ἐρέθισμα ἢ πρὸς οἷονδήποτε ἐσωτερικὸν γεγονός ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρσκευῆς. Καὶ ἡ «ἐκουσία προσοχὴ» ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν «ἐνεργητικὴν κατάληψιν», διότι ἐν ἀμφοτέραις ἡ συνείδησις εἶναι προπαρσκευασμένη πρὸς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν μέλλει νὰ δεχθῇ, καὶ δύναται νὰ ποιῆται ἐκλογὴν ἐπὶ ποικίλων ἐλατηρίων. Καταπιπτούσης τῆς διαφορᾶς ταύτης, εἰς ἣν ὁ Wundt φαίνεται ὅτι προσνέμει μεγάλην ροπὴν, ἡ φράσις «παθητικὴ κατάληψις» προσλαμβάνει τὸν ἀληθῆ ἀντιφατικὸν χαρακτήρα βουλήσεως, μὴ ἐχούσης τὸν χαρακτήρα τοῦ βούλεσθαι, δοθέντος τοῦ ταυτισμοῦ κατάληψως καὶ βουλήσεως, ὅστις εἶναι ἐν τῶν κυρίων σημείων τῆς τοῦ Wundt ψυχολογίας.

Ἐνθεν μὲν ἀντίληψις καὶ συνειρμός, ἐνθεν δὲ κατάληψις δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὄροι ἐναντίοι. Ἡ ἡμετέρα συνείδησις πάντοτε ἐν πάσῃ αὐτῆς στιγμῇ ἀνακαλεῖται πρὸς ἐν ἣ πλείονα τῶν ἑαυτῆς περιεχομένων, ἅτινα ἐπομένως ἐξάιρονται ἐμφανέστερον παρὰ τὰ ἄλλα. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Wundt παραδέχεται ὅτι αὕτη ἡ σαφεστέρα καὶ εὐκρινεστέρα μορφή τῆς ἀντιλήψεως διαφέρει τῆς ἥττον σαφοῦς καὶ εὐκρινοῦς μόνον κατὰ βαθμόν. Ὅθεν ἡ περίφημος ἀναλογία πρὸς τὰς ὀπτικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἡ διάκρισις ἐσωτερικοῦ ὀπτικοῦ πεδίου καὶ ἐσωτερικοῦ ὀπτικοῦ σημείου ἔχει ἀξίαν λίαν ἀμφίβολον καὶ συντελεῖ μᾶλλον εἰς ἐπισκότισιν ἢ εἰς διαφώτισιν τῶν παραστάσεων. Οὕτω δ' ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῆς λεγομένης παθητικῆς κατάληψως καὶ τῆς ἐνεργητικῆς. Μεταξὺ τῆς ἐτοιμῆς, τῆς αὐτομάτου ἀντιδράσεως καὶ τῆς ἐσκεμμένης, ἥτις προχωρεῖ μέχρι τῆς ἀληθοῦς πράξεως ἐκλογῆς, αἱ διάμεσοι στιγμαὶ καὶ μορφαὶ εἶναι τσσαῦται, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ καθορισθῇ εἰδικὴ τις καὶ οὐσιώδης διαφορὰ ἀπ' ἀλλήλων τῶν δύο ἀντιδράσεων. Μεταβαίνοντες δὲ εἰς τὸν συνειρμὸν εὐρίσκομεν ὅτι οὕτως δὲν δύναται σαφῶς νὰ διακριθῇ τῶν μορφῶν ἐκείνων τῆς νοητικῆς ἀλληλουχίας, ἃς ὁ Wundt ὀνομάζει «καταληπτικὰς ἢ λογικὰς».

Πᾶν ψυχικὸν περιεχόμενον δύναται νὰ καταλάβῃ ὅλην τινὰ ἐπὶ μέ-

ρους στιγμὴν τοῦ βίου τῆς συνειδήσεως καὶ ἄνευ εἰδικῆς ἐπεμβάσεως τῆς βουλήσεως ἐν τῇ ἀκριβεῖ μορφῇ, ἣν εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔδωκεν ὁ Wundt. Τὸ ὑπὸ τινων ψυχολόγων προενεχθὲν παράδειγμα, ὅτι δηλαδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκβάλλωμεν τῆς συνειδήσεως οὐδὲ νὰ ἐλαττώμεν τὴν ἔντασιν ἀλγεινοῦ αἰσθήματος, καίπερ παντὶ σθένει ἀγωνιζόμενοι νὰ μὴ προσέχωμεν εἰς αὐτό, δύνανται καὶ μόνον τοῦτο νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι ἡ κατάληψις δὲν συμπίπτει πάντοτε μετὰ τῆς βουλήσεως, μάλιστα δ' ἐνδέχεται νὰ περιέλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην, ὅταν, ἐπαναλαμβάνω, δοθῇ εἰς τὴν λέξιν βούλευσθαι τὸ περιορισμένον σημαίνόμενον βουλήσεως λίαν σαφοῦς καὶ ἀκριβοῦς ¹⁾).

Ἡ κατάληψις ἄρα δύναται νὰ ὑπάρχῃ εἴχα τῆς κυρίως λεγομένης βουλήσεως καὶ πᾶν ψυχικὸν περιεχόμενον δυνατόν νὰ ἔχῃ τὸν καταληπτικὸν χαρακτήρα. Ἐὰν δὲ τοῦτο ἰσχύῃ περὶ τῶν ἀντιλήψεων καθόλου, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ συνειρμοῦ, ὃν ὁμοίως ὁ Wundt θεωρεῖ ὡς τὴν ἀκατέργαστον ὕλην, ἐφ' ἧς ἐργάζεται ἡ καταληπτικὴ ἐνέργεια. Ὁ δυϊσμός οὗτος τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἡ ἀντίθεσις αὕτη πρὸς ἀλλήλας τῆς ὕλης καὶ τῆς διαμορφωτικῆς ἐνεργείας, ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος τοῦ κατωτέρου μέρους, τοῦ παθητικοῦ, πρὸς τὸ ἀνώτερον, τὸ ἐνεργητικόν, εἶναι κατὰ βάθος ἡχώ τις τῆς καντιανῆς κριτικῆς διδασκαλίας οὐχὶ μουσικῶς συνάδουσα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Wundt πάντοτε πρεσβευομένην ἐνωτικὴν ἐκδοχὴν τῆς συνειδήσεως.

Καὶ ἐν τῷ ἀπλῷ συνειρμῷ ἔχομεν τάσιν πρὸς τὴν συγκέντρωσιν τῆς συνειδήσεως εἰς ἓν μόνον σημεῖον τῶν περιεχομένων αὐτῆς· καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἐν τῇ κυρίως λεγομένῃ καταλήψει, δυνάμεθα νὰ καταδείξωμεν συνεπιπλοκὴν καὶ συγχώνευσιν παρουσῶν καταστάσεων μετὰ παρφηγμένων, ἧτις συνεπιπλοκὴ καὶ συγχώνευσις ἔχει τὴν πρώτην αὐτῆς ρίζαν ἐν τῇ ἐσωτάτῃ καὶ αὐτορμήτῳ κλίσει τῆς συνειδήσεως εἰς τὸ νὰ σινενοῖ ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ νὰ συγκεντροῖ εἰς ὅσα ἔχει αὕτη μέγιστον διαφέρον πᾶν ὅ,τι συναποτελεῖ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνειδητὸν ἀντικειμενικὸν αὐτῆς μέρος καὶ τοὺς μᾶλλον ἢ ἥττον συνειδητοὺς σκοποὺς αὐτῆς. Ἐν τῷ συνειρμῷ καὶ ἐν τῇ ἀντιλήψει ὑπάρχει ἤδη ἐνὶ λόγῳ ἡ κατάληψις. Ἀνάγκη δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ ψυχικῷ βίῳ ὑπάρχει φυσικὴ τάσις πρὸς τὴν ἐνόπητα, τὴν σύνθεσιν, τὴν συγκέντρωσιν, γεγονότα πάντα, ἅτινα ἐν τῇ ἀληθείῃ καὶ ἐνσυνειδήτῳ καταλήψει φανεροῦνται μετ' ἀνωτέρου βαθμοῦ ἐπιγνώσεως καὶ σαφηνείας.

Διαφέρουσιν ἄρ' ἀπ' ἀλλήλων τὰ δύο ταῦτα γεγονότα μόνον κατὰ βαθμόν, οὐχὶ κατ' οὐσίαν· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεταί λόγος περὶ δύο

¹⁾ Πρὸς. Lange, ἐνθ' ἀν. σελ. 127.

μορφῶν ἢ ἀπόψεων τῆς ψυχῆς, τῆς μὲν ἐνεργητικῆς, τῆς δὲ παθητικῆς. Ἐν μόνον γεγονὸς ὑπάρχει καὶ μία μόνη ἐνέργεια, ἥτις διήκουσα διὰ ποικίλων βαθμῶν ἀνέρχεται εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ συνειδητὴν αὐτῆς μορφήν ἐν ταῖς λειτουργίαις τῆς λογικῆς νοήσεως.

Κάλλιον λοιπὸν τοῦ Wundt ἐρμηνεύουσι γενικώτερον καὶ ἤττον μεταφυσικῶς τὸ γεγονὸς τῆς καταλήψεως ἄλλοι νεώτεροι ψυχολόγοι, ὡς ὁ James, ὁ Stout, ὁ Baldwin, δηλοῦντες διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν γενικὴν τάσιν τῆς συνειδήσεως εἰς τὸ νὰ οἰκειοῦται, νὰ συνενοῖ ἐν ἑαυτῇ νέα στοιχεῖα διακοσμοῦσα καὶ διευθετοῦσα αὐτὰ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐν διαφορᾷ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου γεγονότος, τοῦ συνειρμικοῦ, ἐν ᾧ ἡ συνείδησις παραμένει μᾶλλον ἐκτεθημένη εἰς τὰς ἐξώθεν ἐντυπώσεις. Ὁ ὄρος «ἀφομοίωσις», ὃν μετεχειρίσθη ὁ Lewes εἰς δῆλωσιν τοῦ καταληπτικοῦ γεγονότος, ἦτο ἀναμφιβόλως ἐπιτυχής ¹⁾.

Ἄλλὰ τὰ δύο γεγονότα εἶναι ἐπὶ τέλους ἐν μόνον, ἐκδηλοῦνται ὁμοῦ καὶ δὲν δύνανται νὰ νοῶνται χωριστά· ἐνῷ ἡ συνείδησις διὰ συνειρμοῦ μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἑνὸς περιεχομένου εἰς τὸ ἕτερον, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ κινήσει ἐπιτελεῖται τὸ συνθετικόν, τὸ συναιρετικὸν ἐκεῖνο ἔργον, ὅπερ πλημμελῶς θὰ ἤθελον νὰ προσνείμωσιν εἰς εἰδικὴν τινα καὶ ἥκιστα δυναμένην νὰ ἐξηγηθῇ δύναμιν.

Περὶ τῆς ἐκδοχῆς λοιπὸν τοῦ Wundt ἐλλόγως ἐρρήθη ὅτι εἶναι ἀπλή λεκτικὴ μεταμόρφωσις μεταφυσικῆς ἐννοίας, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἠθέλησε νὰ περιβάλῃ νέας μορφὰς χωρὶς οὕτω νὰ κατορθώσῃ νὰ ποκρύψῃ τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀρχέγονον φύσιν αὐτῆς. Λεϊβνίτιος, Κάντιος, Ἔρβαρτος ἐκινουῦντο ἐν τῇ καθαρᾷ χώρᾳ τῆς ἀφαιρέσεως, ὥστε ἡ παρ' αὐτοῖς ἐννοία τῆς καταλήψεως κατεῖχε τὸν χαρακτήρα τῆς γενικότητος, ὅστις κάλλιον συνηρμόζετο πρὸς τὸ θεωρητικὸν σύστημα αὐτῶν. Καὶ ὁμοίως ὁ Ἔρβαρτος κατείδεν ἴσως κάλλιον ἢ ὁ Wundt τὴν ἀληθινὴν φύσιν τῆς καταλήψεως. Ἡ ἀποφίς τοῦ ψυχολόγου φιλοσόφου ἐκείνου συμφωνεῖ κάλλιον πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως ἢ ἡ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ πειραματιστοῦ ²⁾. Ἡ γνώμη, ἡ λίαν ὀρθῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἐξενεχθεῖσα εἰς φῶς, ὅτι αἱ παρατάξεις, ὡς δεχόμεθα, ἀλλοιοῦσαι διὰ τῶν ἑαυτῶν συνειρμῶν τὴν καθόλου ψυχικὴν ἡμῶν κατάστασιν, διευθετοῦσι καὶ παρασκευάζουσι κατὰ μικρὸν τὴν ἐνδόμυχον ροπὴν τῆς συνειδήσεως εἰς τὸ νὰ οἰκειοῦται νέας ἐντυπώσεις καὶ ἐμπειρίας, ὅπῃρχεν ἤδη παρ' Ἐρβάρτῳ, ὅστις ὑπεσθάνετο οὕτω τὴν ἐσωτάτην ἔνωσιν τῶν δύο στιγμῶν, τῆς συνειρμικῆς καὶ τῆς καταληπτι-

¹⁾ G. Lewes, Problems of Life and Mind, I, σελ. 158 κέ.

²⁾ Ὅρα τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματείαν τοῦ Ἐρβάρτου ἐν τῇ ἔργῳ αὐτοῦ Die Psychologie als Wissenschaft, § 125.

κῆς. Βέβαιον μὲν εἶναι ὅτι ἐν ταῖς ἀναλύσεσι τοῦ Ἑρβάρτου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ὀφείλομεν νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν σπουδὴν καὶ προσπάθειαν, ὅπως ποιῶμεθα ἀφαίρεσιν τῆς ἐντυπώσεως ἐκείνης περὶ τοῦ ἄγαν μηχανικοῦ ἔργου τῶν ψυχικῶν στοιχείων, ἣτις σφόδρα ἀντιμάχεται πρὸς τὰς ἡμετέρας ψυχολογικὰς δοξασίας ¹⁾. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ γενικὴ ἐκδοχὴ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα. Οὐδὲν ἄρα θαυμαστόν, ἐὰν σύγχρονοί τινες, καὶ δὴ καὶ θιασῶται τῆς πειραματικῆς μεθόδου, προήχθησαν νὰ ποσοικρήσωσι τοῦ Wundt, ὅπως ἀκολουθήσωσι τὸν ψυχολόγον ἐκεῖνον, ὅστις ἐπὶ οὐχὶ ὀλίγα ἔτη παρεστᾶθη ὡς ἡ ἀρνησις τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης τῆς νοήσεως ²⁾.

Ἡ θεωρία τῆς δράσεως.

Ἀντίπαλος πρὸς τὰς δύο θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς καταλήψεως ἀνεφάνη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἄλλη τις θεωρία, οὕσα ἐν μέρει σύμφωνος πρὸς τὴν ἀμερικανικὴν πραγματοκρατικὴν ἐκδοχὴν (pragmatism), κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σφόδρα ἐπαινουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων, ἣτοι ἡ καλουμένη θεωρία τῆς «δράσεως» (Actiontheorie), ἣς εἰσηγητὴς καὶ, ἐφ' ὅσον γινώσκω, ὁ μόνος ὑπέρμαχος εἶναι ὁ γνωστὸς ψυχολόγος Hugo Münsterberg. Ἡ σημασία τῆς νέας ταύτης διδασκαλίας δὲν δύναται βεβαίως νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τοῦ συνειρμοῦ, ἣτις ἔχει μὲν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν μακρὰν παράδοσιν τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας, ἔτυχε δὲ φιλοσόφου ἀξιολογωτάτου, τοῦ Ἑρβάρτου, οὐδέ πρὸς τὴν τῆς καταλήψεως, ἣτις ἔχει, ἂν μὴ τὴν ρητὴν συγκατάθεσιν, τοῦλάχιστον τὴν συμπάθειαν πολλῶν, εἰς οὓς ἡ τοῦ συνειρμοῦ διδασκαλία προσπίπτει ἄγαν ἐμπειρικὴ καὶ ἀπλῆ.

Ἄλλ' ὅμως ἡ τοῦ Münsterberg θεωρία, ἕτε γενομένη ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὑποκείμενον συζητήσεων, εἶναι ἀξία ἐρεῦνης καὶ

¹⁾ Ἐντύπωσις, ἣτις γίνεται ἐπαισθητὴ καὶ ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ γεγονότος τῆς καταλήψεως, τῇ ἀπαντήσῃ παρὰ Steinthal, ἐνὶ τῶν κρατίστων ψυχολόγων τῆς Ἑρβαρτείου σχολῆς ἄλλ' ἡ ἀνάλυσις αὐτῆς εἶναι ἐκ τῶν λεπτοτάτων καὶ πολυπλοκωτάτων, ὅσαι ἐγένοντο. Πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ Einleitung in die Psychologie and Sprachwissenschaft, σελ. 166 κ.έ.

²⁾ James, Principles of Psych. σελ. 568 κ.έ. (ἰταλ. μετάφρ.) W. B. Pillsbur, L'attention (1906), σελ. 173 κ.έ. Ἐκ τῶν ἐπικρίσεων τῆς παρὰ τῆ Wundt θεωρίας τῆς καταλήψεως δὲρα τὴν εὐστοχωτάτην τοῦ De Sarlo, I dati dell'esper. psych., σελ. 31 κ.έ. καὶ τὴν τοῦ Lange ἐνθ' ἀν.σελ. 127 κ.έ. Ὁ τοῦ Münsterberg (Grundz. d. Psych. I, σελ. 436 κ.έ.) κριτικὸς ἔλεγχος ἀπευθύνεται εἰδικότερον κατὰ τῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογικῆς ἀπόψεως τῆς θεωρίας τοῦ Wundt.

ἐπισκέψεως μάλιστα ἔνεκα τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀνακινουμένων γενικοῦ χαρακτῆρος προβλημάτων, εἰς ἃ θὰ λάβωμεν ἕστερον εὐκαιρίαν νὰ ἐπαγάγωμεν (1).

Ἡ θεωρία τῆς δράσεως, οἷα διευτυπώθη ὑπὸ τοῦ Münsterberg, στηρίζεται ἐπὶ τινος ἰδιαιτέρας ἐκδοχῆς τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπιτελεῖται τὸ γεγονός τοῦ αἰσθήματος. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ συνειρμοῦ τὸ αἶσθημα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἅπασ ὁ ψυχικὸς βίος ἐξαρτῶνται σχεδὸν μόνον ἐκ τῶν ἔξωθεν ἐρεθισμάτων. Ἡ δὲ θεωρία πάλιν τῆς καταλήψεως, ἐνῶ προσνέμει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐνεργητικὴν ἀποψιν τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐξαίρουσα ἐντέλως τὰ φαινόμενα τῆς προσοχῆς καὶ τῆς κωλύσεως, δὲν κατῴρθωσε νὰ εὔρη λόγους ἐπιστημονικοῦς ἱκανοῦς νὰνατρέψωσι τὴν ἐμπειρικὴν ἐκδοχὴν τῆς συνειρούσης διδασκαλίας. Ἐν ἀντιθέσει λοιπὸν πρὸς τὰς δύο ταύτας θεωρίας, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνεπαρκεῖς, διατυποῖ τὴν ἑαυτοῦ, ἣτις εἰσχωροῦσα εἰς τὴν ρίζαν τῶν πρωτογόνων ψυχικῶν γεγονότων ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἀληθινὸν θεμέλιον τῶν ψυχικῶν φαινομένων κεῖται ἐν τῇ τοῦ ἐγκεφάλου κινητικῇ λειτουργίᾳ, ἀντιστρέφουσα δὲ τὴν παραδεδομένην ἀρχὴν τῆς συνειρμικῆς σχολῆς ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ζωηρότης τοῦ αἰσθήματος ἤρτηται ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς φυγοκέντρου ἢ ἀποκέντρου διεγέρσεως. Προτοῦ δὲ νὰ ἐπιτελεσθῇ τὸ τοιοῦτο γεγονός τοῦ νευρικοῦ ἀποφορτισμοῦ ἢ τῆς νευρικῆς ἀποκενώσεως, ἢ διέγερσις δὲν παρακολουθεῖται ὑπὸ ψυχικῶν φαινομένων ἢ τοῦλάχιστον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς κατωτάτους βαθμοὺς τῆς ζωηρότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὴν τελείαν κώλυσιν. Τοῦναντίον δ' ὅση τελειότερος εἶναι ὁ ἀποφορτισμὸς, τοσοῦτῃ ζωηρότερον τὸ αἶσθημα (2).

ὑπὸ τῆς φυσιολογίας τῷ ὄντι ἐπιβεβαιοῦται ὅτι πᾶν αἶσθημα, παράστασις ἢ ἔννοια, γεννωμένη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἄλλοιόπως τὰς ἡμετέρας κινήσεις καὶ τάξεις. Κατὰ δὲ τινὰ νόμον, ὃν πρὸ πολλῶν ἐτῶν κατείδεν ὁ Κάρολος Bell, ἐπὶ τῶν ὑποφλοιωδῶν κέντρων, εἰς ἃ ἀνήκει ἢ ἐκτέλεισις τῆς κινήσεως, πᾶν κινητικὸν κέντρον διατελεῖ ἐν σχέσει πρὸς τι ἀνταγωνιστικὸν κέντρον, ἢ δὲ σχέσις αὕτη φανεροῦται κατὰ τρόπον τυπικώτατον ἐν τῇ ἀντιθέσει τῆς συστολῆς καὶ τῆς διαστολῆς, ὧν ἢ ἠνωμένη ἐνέργεια παράγει τὸ πλείστον μέρος τῶν ἡμετέρων κινήσεων. Στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεδομένου τούτου τῆς φυσιολογίας ἢ θεωρία τῆς δράσεως ἀποφαίνεται ὅτι ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις κινητικῶν λειτουργιῶν εἶναι ἡ βᾶσις, ἢ ὑποκειμένη εἰς πάσας τὰς ἀνταγωνιστικὰς

1) Ὁ Münsterberg ἐξέθηκε τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν τελειότατα ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευομένοις Grundz. d. Psych., I, σελ. 525 κέ., συνοπτικώτερον δὲ καὶ λαϊκώτερον ἐπραγματεύθη περὶ αὐτῆς ἐν τῷ πονήματι τοῦ Psychology and Life, 1899.

2) Münsterberg, Grundz. d. Psychol. I, σελ. 531 κέ.

λειτουργίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ ὅτι ἀπ' αὐτῆς πηγάζει πᾶσα ἐπίρρως ἢ ἐξασθένωσις, πᾶσα ἐκλογὴ ἢ ἀποκλεισμός τῶν ψυχοφυσικῶν γεγονότων. Δὲν εἶναι ἄρα δυνατὸν τὰ τῆς εὐκολίας καὶ τῆς κωλύσεως νὰ εἶναι ἀπότοκα τῆς σχέσεως τῶν αἰσθητικῶν γεγονότων ¹⁾. Μόνον ἡ δρᾶσις ἢ ἐνέργεια κινεῖται κατ' ἀντίθεσιν, οὐδέποτε ἡ παράστασις. Ἐφ' ὄντι ἐν τῷ πραγματικῷ ψυχικῷ βίῳ οὐδέποτε ὑπάρχει ἀντίθεσις ἀντικειμένων, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ κατευθύνσει τοῦ βούλεσθαι : βούλησις σημαίνει ἀντίθεσιν (Wille meint Gegensatz, αὐτ. σελ. 535). Πάντες οἱ αἰσθητικοὶ ἐρεθισμοὶ δυνατὸν εἰρηνικῶς νὰ συνυπάρχωσι παρ' ἀλλήλους ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἀλλ' αἱ εἰς αὐτοὺς ἀντιστοιχοῦσαι πράξεις οὐδέποτε δύνανται νὰ συνεκτελῶνται.

Οὕτως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο θέσεις, τὴν μὲν ψυχοφυσικὴν, τὴν δὲ φυσιολογικὴν. Κατ' ἐκείνην μὲν ἡ ζωηρότης τοῦ αἰσθήματος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ διέγερσις εὐρίσκει μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνοικτὰς τὰς ὁδοὺς, δι' ὧν ἀποκενοῦται καὶ ἀποκουφίζεται, ὥστε κατὰ τοὺς προσφορωτάτους ὄρους, ἦτοι ὅταν εὐρίσκη τὴν ὁδὸν ἐντελῶς ἐλευθέραν, φθάνει εἰς τὸ μέγιστον τῆς δραστηκότητος καὶ ὀξύτητος (Eindringlichkeit), ἐνῶ κωλύεται, ὅταν ἡ ὁδὸς εἶναι πεφραγμένη. Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν θέσιν, τὴν φυσιολογικὴν, ἡ διέγερσις ὑποφλοιώδους τινὸς κινητικοῦ κέντρου προκαλεῖ ταυτοχρόνως κώλυσιν ἐν τῷ ἀνταγωνιστικῷ κέντρῳ. Ἄλλ' αἱ δύο αὗται θέσεις κατ' ἐπίφασιν ἀντιφάσκουσαι δύνανται τοσοῦτον νὰ προσεγγίσωσι πρὸς ἀλλήλας, ὥστε νὰ συμπληρῶνται ἀμοιβαίως : μάλιστα δὲ ἡ ἐνότης αὐτῶν εἶναι ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς θεωρίας τῆς δράσεως. Οὕτω τὰ αἰσθήματα εἶναι μὲν ζωηρὰ καὶ δραστικά (eindringlich), ὅταν ἡ ὁδὸς τοῦ ἀποφορτισμοῦ ἢ τῆς ἀποκενώσεως τῆς αἰσθητικῆς διεγέρσεως οὐδὲν πρόσκομμα εὐρίσκη ἐν τῷ ὑποφλοιώδει κέντρῳ, εἰς ὃ ἄγει, κωλύονται δέ, ἐὰν ἡ ὁδὸς τῆς ἀποκενώσεως ἄγῃ εἰς κινητικόν τι ὑποφλοιώδες κέντρον, ὅπερ ἔνεκα συγχρόνου διεγέρσεως τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ κέντρου εἶναι πεφραγμένον.

Οὕτω τὸ σύνολον τῶν ἐπισχύσεων καὶ κωλύσεων ἐν τῷ ἀπείρῳ ἀριθμῷ τῶν ψυχοφυσικῶν στοιχείων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κωλυτικῶν ἐπενεργειῶν τῶν εἰς τὸν ἐγκεφαλικὸν φλοιὸν ὑποκειμένων ἀνταγωνιστικῶν κινητικῶν κέντρων.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν ἕτερον μέρος τοῦ ζητήματος καὶ, ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ εἰς τὴν ψυχολογίαν σπουδαιότατον, ἦτοι τὸ τῶν ποιότητων τῶν ποικίλων αἰσθημάτων.

Ὁ Münsterberg εἰσέρχεται εὐθέως εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος ἐξαγγέλλων τὴν πρωτανεύουσαν ἀρχὴν τῆς ψυχολογικῆς αὐτοῦ ἐκ-

¹⁾ Αὐτ. σελ. 534.

δοχής, ἤτοι ὅτι ἡ ψυχολογία οὐδεμίαν ἔχει χρεῖαν νὰ ἐξετάζη τοιαύτας ποιότητας, μᾶλλον δέ, ὡς λέγει, τοιαύτας «ποιότητας ἀξίας» (Wertqualitäten). Ὁμολογεῖ ὅτι, ἐπειδὴ ὀφείλομεν νὰ ὀρμώμεθα ἀπὸ τῆς πραγματικῆς ἐμπειρίας, αὕτη ἐμφανίζει ἡμῖν τὰ ἀντικείμενα τῆς συνειδήσεως ὡς σύμπλεγμα φαινομένων, ἐχόντων ὀρισμένην ποιότητα· ἀλλ' ὑπολείπεται, ἐπιλέγει, νὰ ἴδωμεν πόθεν ἐξαρτῶνται αἱ τοιαῦται ποιότητες. Ὁ Münsterberg ἕνεκα τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἀδυνατεῖ νὰ παραδεχθῇ ἐν τῷ ἐνσυνειδήτῳ ὑποκειμένῳ οἰκείαν τινὰ διάνθεσιν, ὥστε ἡ ὑποκειμενικὴ ἢ ποιοτικὴ ἀποψις τοῦ ἀντικειμένου ὀφείλει νὰ εἶναι ἀντικειμενικὴ τις ποιότης ἐνυπάρχουσα ἐν τῷ αἰσθηματι, ἣν καλεῖ οὗτος «ποιότητα ἀξίας τοῦ αἰσθήματος». Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Muensterberg τὸν θεμελιώδη τύπον τῶν τοιούτων ποιοτήτων ἀποτελεῖ ἡ ζωηρότης, μεθ' ἧς τὸ ὑποκείμενον διατελεῖ ὄν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον· οἱ ποικίλοι βαθμοὶ τῆς τοιαύτης ζωηρότητος, ἧτις δύναται νὰ κατέλθῃ κατὰ μικρὸν μέχρι τῆς τελείας κωλύσεως, ἐμφαίνουσι τὴν γενικὴν ἔντασιν τῆς τοιαύτης σχέσεως ἢ διαθέσεως. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν εἰσέτι λέγει περὶ τῶν ἄλλων ποιοτήτων ἀξίας, αἵτινες ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοῦ διαφόρου εἴδους τῆς τοιαύτης διαθέσεως, οἷαι εἶναι λ. χ. αἱ τοπικαὶ καὶ χρονικαὶ ἀξίαι, ὁ συναισθηματικὸς τόνος, ἡ διάθεσις τῆς ἐκπλήξεως ἢ τῆς ἔξεως τῆς πράξεως καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ ποιότητες ἀνάγονται εἰς μυϊκὰ, τενοντικά, ἄρθρωτικά καὶ ὀπτικά αἰσθήματα, ἅτινα καθ' ἑαυτὰ οὐδεμίαν κέκτηνται ποιότητα ἢ ἀπόχρωσιν ἀξίας. Οὐδαμῶς ἄρα εἶναι εἰς τὴν ψυχολογίαν ἀναγκαῖον νὰ περιγράψῃ τοιαύτας ποιότητας· τοιοῦτου εἴδους περιγραφή εἶναι πολυτέλεια, ἣν δυνάμεθα νὰ ἐπιδιώκωμεν μόνον, ὅταν ἀτενίζωμεν πρὸς ψυχολογικὴν εἰκόνα, πλησιάζουσαν εἰς τὴν ἰδεώδη τελειότητα ¹⁾:

Εἰς τὴν διαφορὰν ταύτην τοῦ τρόπου τῆς διαθέσεως τῶν αἰσθητικῶν διεγέρσεων ζητεῖ ὁ Muensterberg νὰ ὑποβάλλῃ φυσιολογικὴν βάσιν, ἣν ἀνευρίσκει ἐν τῇ καταστάσει τῆς τροφῆς ἢ τῆς ἀντιστάσεως τῶν νευρικών ὁδῶν, ἧτις παράγει διαφόρους ἀντιδράσεις τῶν μυϊκῶν συμπλεγμάτων. Οὕτω πᾶσαι αἱ ποικιλίαι τῶν αἰσθημάτων ἀνάγονται εἰς τὴν διαφορὰν θέσιν καὶ ἔντασιν τῶν ὁδῶν διεγέρσεως καὶ τῶν ὁδῶν ἀποκενώσεως ἢ ἀποκουφισμοῦ.

Ἡ ψυχολογία λοιπὸν διὰ τῆς τοῦ ὅλου ψυχικοῦ περιεχομένου ἀναγωγῆς εἰς αἰσθήματα μετατρέπεται εἰς ἀληθῆ ἀτομικὴν ψυχοφυσικὴν, ἧτις δὲν ἴσταται εἰς τὴν ἐπὶ μέρους προσωπικότητα, ἀλλὰ δύναται νὰ εὐρυνθῇ εἰς

¹⁾ Αὐτ. σελ. 546, 547. Οὕτω λ. χ., λέγει ὁ Muensterberg (σελ. 54^α), δυνάμεθα κάλλιστα νὰ περιγράψωμεν ἄξιαν τινὰ ὀπτικοῦ τύπου μόνον διὰ τῶν ἀπὸ τῆς τελεσθείσης πράξεως πηγάζοντων αἰσθημάτων τῶν ὀπτικῶν μυῶν.

ἄληθῆ ψυχοφυσικὴν τῆς κοινωνίας παρεμφερῆ πως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐρδάρτου ἐπινοηθεῖσαν διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν παραστάσεων. Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ Muensterberg ἐπιμένει εἰς τὴν θεμελιώδη διαφορὰν ἀπ' ἀλλήλων τῶν δύο ἀπόψεων τῆς καθαρῶς ψυχολογικῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς ἐκτιμητικῆς καὶ κανονιστικῆς. Ἐάν παραδεχώμεθα τὴν πρώτην, ὀφείλομεν νὰ ποδείξωμεν ὅτι ἐν τῷ βίῳ μόνον ὁ νόμος ἐπικρατεῖ καὶ οὐδεμίαν ὑπάρχει ἐλευθερία, ὁ δὲ βίος τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπειρὸς σειρά ψυχοφυσικῶν φαινομένων. Ἡ ἀνθρωπότης, ὡς εἶναι ἡμῖν δεδομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀνάγκη ἐπιτέλους εἰς σύμπλεγμα ψυχοφυσικῶν νευρώσεων ἢ νευράδων καὶ ἀντὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς γενέσεως εὐρισκομένη τὴν παγίαν καὶ ἀκαμπτον μονιμότητα τοῦ κόσμου τῶν ἀντικειμένων. Τῆς δὲ γενικῆς ψυχολογίας ἔργον εἶναι νὰ ἀναζητῇ τοὺς λογικοὺς ὅρους, εἰς οὓς αὕτη ὑπόκειται, ὅταν δὲ καθορίσῃ τὸ ἔργον καὶ ἐμπεδώσῃ τὴν ὁδόν, δύναται ἢ εἰδικὴ ψυχολογία ἠρέμῳ τῇ συνειδήσει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἔργον ¹).

Ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτήρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης τοῦ Muensterberg (ἦν χάριν τῆς πιστῆς παραστάσεως ἠναγκάσθημεν διεξοδικώτερον νὰ διεξέλθωμεν) θὰ ἠδύνατο νὰ παρελκύσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρευναν προβλημάτων τινῶν, οἷα εἶναι τὰ περὶ τῶν σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος καὶ περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ψυχολογίας, περὶ ὧν διὰ τὴν ἐξαίρετον σημασίαν των θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Θὰ περιορισθῶμεν λοιπὸν ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ ἐξετάσωμεν τὰς γνώμας τοῦ Muensterberg, μόνον καθ' ὅσον ἀπτόνται τοῦ ζητήματος, ὅπερ νῦν εἰδικῶς διαφέρει ἡμῖν, ἥτοι κατὰ πόσον εἶναι δυνατόν ἢ νέα αὕτη θεωρία νὰ παράσχῃ κάλλιον τῶν ἄλλων μέχρι τοῦδε ἐξητασμένων θεωριῶν ἀποχρῶσαν ἐξήγησιν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν γεγονότων τῆς συνειδήσεως.

Ὅ,τι πάραυτα ἐμποιεῖ ἐντύπως, ἐν τῇ τοῦ Muensterberg θεωρίᾳ εἶναι ἡ φυσιολογικὴ προκατάληψις. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος οὐδεμίαν ἄλλην βλέπει διέξοδον ἐν τῇ ψυχολογικῇ προβλήματι παρὰ τὸ νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἀνατομικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας. Εἶδομεν ἀνωτέρω ²) ὅτι ὁ Muensterberg οὐδαμῶς παραδέχεται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς μέτρησιν τὰ ψυχικὰ γεγονότα, διότι εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ποιότητες καὶ ὡς τοιαῦτα εἶναι ἀνυπόβλητα εἰς τὸ ποσοτικὸν κριτήριον. Τὸ ὑπὸ τοῦ Muensterberg συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι πολλῷ μᾶλλον ἀμφισβητήσιμον ἢ ἡ πρότασις, ἀφ' ἧς ὀρμάται. Κατασκευὴ ἐπιστημονικῆ τῆς ψυχολογίας, λέγει, κατ' οὐσίαν εἶναι ἀδύνατος, ἐάν περιοριζώμεθα μόνον εἰς τὰς ποιότητας καὶ δὴ εἰς μόνον τὸ ψυχι-

1) Ἀδτ. σελ. 560, 561.

2) Ἰρβλ. κεφ. II, σελ. 152.

κόν δεδομένον· πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς εἶναι ἀνάγκη ἀντὶ τούτων νάντι-
καταστήσωμεν τὰ δεδομένα φυσικῆς τινος ἐπιστήμης, ἥτοι τῆς φυσιολογίας. Ἄλλ' ὁ Muensterberg, ἐὰν αὐστηρῶς ἠκολούθει τὸ κριτήριον τοῦτο, θὰ ἔδιδεν ἡμῖν σύστημα ὅσον μὲν τις θέλει ἀμφισβητήσιμον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον συμπαγὲς καὶ συνακόλουθον.

Ἄλλὰ δὲν ἐμφανίζεται κατ' ἐμὴν γνώμην συνακόλουθος πρὸς τὴν γενικὴν ἰδέαν, τὴν διέπουσαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχολογικὴν ἐκδοχὴν, ὅταν ἀντὶ τοῦ νὰ ἐξέλθῃ ἐντελῶς καὶ ὀριστικῶς ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν ψυχικῶν γεγονότων, ἀντιέχεται ἀπρὶξ τῶν μουϊκῶν, τενοντικῶν, ἀρθρωτικῶν καὶ τῶν τοιούτων αἰσθημάτων ὡς πραγματικοῦ τινος δεδομένου, ὅπερ ἐμφανίζει εἰδικὴν τινὰ σύστασιν ἐν συγκρίσει πρὸς πάντα τὰ ἄλλα φαινόμενα τῆς συνειδήσεως, ὅπερ ἔχει μοναδικὴν τινὰ ἀξίαν ἀντικειμενικότητος, ὅπερ δύναται, συντόμως εἰπεῖν, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις, ὅπως ἐπ' αὐτοῦ ἰδρυθῆ ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς. Ἄλλ' ἐξετάζοντες τὰ μουϊκὰ ταῦτα αἰσθήματα, εἰς ἃ ὁ Muensterberg πάντοτε προσένειμεν ὕλως ἐξαιρέτον σημασίαν κατὰ τὸ γενικὸν ψυχολογικὸν κριτήριον αὐτοῦ, δὲν βλέπομεν διὰ τίνα ποτὲ λόγον δύνανται ταῦτα παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἄλλα αἰσθήματα νὰ ἀναλάβωσιν ἔργον διαφερόντως προνομιοῦχον. Ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ἔργοις ὁ Muensterberg ἐδόξαζεν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω¹), ὅτι τὰ μουϊκὰ αἰσθήματα ἠδύναντο ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ πάντα ψυχικὰ γεγονότα νὰ χορηγήσωσιν ἀληθινὴν μονάδα μέτρου. Νῦν δ' οὐδεμίαν πλέον μέτρησιν ἀποδέχεται ὡς δυνατὴν, ἀλλ' ὅμως ἐμμένει πιστὸς ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτοῦ πρὸς τὰ αἰσθήματα κινήσεως καὶ ἀφῆς προτιμήσει. Αὕτη δὲ ἡ ἐμμονὴ τοῦ ἄγει αὐτὸν εἰς σειρὰν ἀποφάνσεων ἀναποδείκτων. Πρώτιστα καὶ μάλιστα δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι καὶ τὰ μουϊκὰ αἰσθήματα εἶναι ποιότητες καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς τοιαῦτα ἔχουσιν ἀληθινὴν «ἀξίαν». Διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλώσωμεν καὶ τίς ἡ ἐννοία αὕτη τῆς «ποιότητος ἀξίας», περὶ ἧς ὁ Muensterberg οὐχὶ λίαν σαφῆς φαίνεται ἡμῖν. Ἐὰν «ἀξίαν» ἐννοῶμεν, ὡς φαίνεται ὅτι ὄντως ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς οὗτος, πᾶν δεδομένον ἀμέσως ἐξαρτώμενον ἐκ τινος ἡμετέρας ἀντιλήψεως, δεδομένον ἔχον ἀρχὴν ψυχικὴν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅ,τι θὰ ἠναγκαζόμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡς ἀνεξάρτητον τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἥτοι πρὸς τὸ φυσικὸν δεδομένον, τότε δὲν βλέπομεν διατί σύμπλεγμα μουϊκῶν αἰσθημάτων δὲν ἀποτελεῖ «ἀξίαν», ὡς πᾶν ἄλλο αἰσθητικὸν σύμπλεγμα. Ἡ ἀντίληψις τοῦ τόπου, ἡ ἐρχομένη ἡμῖν ἐκ μόνης τῆς μουϊκῆς αἰσθήσεως, εἶναι «ἀξία», καθὼς ἡ προερχομένη ἐκ τῆς αἰσθήσεως τῆς ὀράσεως οὐδὲ βλέπομεν τί ἡ ψυχολογία ἔχει νὰ κερδήσῃ ἐκ τῆς τοῦ ὀπτικοῦ τόπου ἀναγωγῆς εἰς μουϊκὰ αἰσθήματα. Εἶναι ἀπλήτις καὶ ἅμα ἀνω-

¹) Κεφ II, σελ. 144.

φελής μετάθεσις «ἀξιών», ἣς τὸ μόνον ἀποτέλεσμα δυνατόν νὰ εἶναι ἐπισκοτισμὸς ἐννοίας, ἢ ἡ ἄμεσος καὶ αὐθόρμητος συνείδησις ἡμῶν, ὑπ' οὐδεμιᾶς ψυχολογικῆς θεωρίας ταρασσομένη, κάλλιστα ὀλέπει ἐν τῇ σαφεστάτῃ καὶ ἐναργεστάτῃ μορφῇ αὐτῆς.

Ἐὰν ἐμμένων πιστὸς ἐν ταῖς προτέραις αὐτοῦ γνώμαις ὁ Muensterberg ἐνόμιζε νῦν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μυϊκὰ αἰσθήματα ὡς μονάδα μέτρου τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος, θὰ κατενοεῖτο πολὺ κάλλιον τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα προσνεμόμενον ἔργον. Ἄλλ' ἀποκλεισθέντος τοῦ δυνατοῦ τῆς μετρήσεως, εἰς τί χρησιμεύει ἅπασα αὕτη ἢ τοῦ Muensterberg διάθερμος συνηγορία ὑπὲρ τῶν αἰσθημάτων ἐκείνων;

Ἐὰν ἡ ἀντικατάστασις τάξεώς τινος αἰσθημάτων ἀντὶ τῶν ἄλλων μηδὲν ἐπιχρῆ φῶς ἐπὶ τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος, ἔτι χειρόν ἀποβαίνει τὸ πρᾶγμα, ὅταν τις θελήσῃ, ὡς πράττει ὁ Münsterberg, νὰ ναναγάγῃ εἰς αἰσθήματα, καὶ δὴ εἰς μυϊκὰ αἰσθήματα, προσέτι καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούλησιν. Εἶδομεν δ' ἤδη ὅτι ἡ τοιαύτη ἀναγωγή οὐδὲν σημαίνει καὶ ὅτι οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ προσπάθειαι ψυχολόγων τινῶν οὐδὲν συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀποδειχθῇ ὅτι συναίσθημα καὶ βούλησις δὲν κατέχουσιν εἰδικούς τινας χαρακτήρας ἀμετατρέπτους εἰς αἰσθητικούς. Ἀλλὰ τοῦ Münsterberg ἡ θέσις εἶναι ἐν τούτῳ μᾶλλον συνακόλουθος τῆς θέσεως ἄλλων ψυχολόγων. εἶναι ὀρθόν, λέγει, ὅτι ὑπάρχουσι τοιοῦτοι εἰδικοί χαρακτήρες, ἀλλ' οὗτοι εἶναι κανονιστικαὶ ποιότητες ἀξίας, τελολογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως, ἐξερχόμεναι τῶν ὀρίων τῆς ψυχολογίας, διότι αὕτη περὶ οὐδὲν ἄλλο ὀφείλει νὰ διατρέβῃ ἢ περὶ φαινόμενα ἐξηγητὰ διὰ τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς αἰτιότητος, οὐχὶ δὲ περὶ γεγονότα, ὧν ἡ κρίσις στηρίζεται ἐπὶ ὑποκειμενικῆς ἐκτιμήσεως σκοποῦ.

Τοῦτο εἶναι τὸ μάλιστα διαφέρον καὶ σπουδῆς ἀξίον σημεῖον τῆς θεωρίας τοῦ Münsterberg. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη, ὅτι ἡ ψυχολογία ὀφείλει κατ' ἀρχὴν νὰ ὀλιγορῇ παντὸς γεγονότος, ἔχοντας τελολογικὸν χαρακτήρα, ἐκφέρεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τούτου ἔτι σαφέστερον ἢ ἐν τῷ ἔργῳ, περὶ ὃ ἀσχολούμεθα, ἐν ἄλλῳ τινὶ βιβλίῳ, ὅπερ προσκάλεσε δεινοὺς ἀγῶνας καὶ ἰσχυρὰς ἐπικρίσεις¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς Grundzüge νόξεις τινὲς εἶναι λίαν σαφείς, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῷ τέλει, ἐνθα ἰσχυρίζεται ὅτι ἐπιστημονικῶς ἐξεταζομένη ἡ ἀνθρωπότης οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σειρά ψυχοφυσικῶν νευράδων,

¹⁾ Psychology and Life: «Εἰς τῶν μεγίστων κινδύνων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων (λέγει ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 267) εἶναι τὸ ὅτι ἡ φυσιολογικὴ ἀποψις, ἥτις ἀναλύει τὸν κόσμον εἰς στοιχεῖα χάριν τῆς αἰτιώδους συνδέσεως, ἀναμιγνύεται εἰς τὴν βουλευτικὴν ἀποψιν τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἥτις μόνον περὶ ἀξίας ἀσχολεῖται, οὐχὶ περὶ στοιχεῖα».

ἀφηρημένων πᾶσαν ἐλευθερίαν δράσεως καὶ δεσποζομένων ὑπὸ τοῦ σι-
δηροῦ νόμου τῆς φυσικῆς αἰτιότητος. Ἐντὶ «φυχοφυσικῶν» νευράδων
ἔφειλεν ὁ Münsterberg μᾶλλον νὰ εἴπη «φυσικὰς» νευράδας, διότι
αὐτὸς οὗτος ὀφείλει συνωδᾶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ γνώμας νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι
μόνος ὁ φυσικὸς κόσμος κέκτηται τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἀνάγκης. Μόλις
δ' εἰσάγεται ἡ ἔννοια «φυχικῆς», καὶ ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ ἐκλείπει.
Αὐτὰ ταῦτα τὰ μυϊκὰ αἰσθήματα, ἅτινα τρσοῦτον ἐξαίρει, εἶναι ἀντιλή-
ψεις τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν προσλαμβάνουσι τὸν
ὑποκειμενικὸν ἐκείνον χαρακτήρα, ὃν ὁ Münsterberg θέλει νὰ ποιῆται
ἐκποδῶν ἐκ τῆς ἀληθοῦς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἄμα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἀναφαίνεται ὁ ὑποκειμενικὸς χαρα-
κτήρ, καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν ἡ ἀρχὴ τῆς «ἀξίας». Οὕτως ὁ Muen-
sterberg αὐτὸς ποιεῖται λόγον, ὡς εἶδομεν, οὐ μόνον περὶ ἠθικῶν καὶ
κανονικῶν ἀξιών, ἀλλὰ καὶ περὶ τοπικῶν «ποιοτήτων ἀξίας», διδομένων
ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς δράσεως, πλανᾶται δὲ φανταζόμενος ὅτι ἀφαιρεῖ
τὰς ποιότητας ταύτας πάντα ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα, ἐὰν ἀντ' αὐτῶν
ἀντικαταστήσῃ τὰ μυϊκὰ αἰσθήματα, ὡσεὶ καὶ ταῦτα μὴ ἦσαν ὑποκει-
μενικὸν γεγονός.

Καὶ ἂν ἀναγάγωμεν τὴν βουλευτικὴν πράξιν εἰς τὰ σαφῶς χωριστὰ
δύο ταῦτα μέρη (ὡς ἀκριβῶς θέλει ὁ Muensterberg), τὸ μὲν τελολο-
γικόν, συναισθηματικόν, κανονιστικόν, ἐνὶ λόγῳ ὑποκειμενικὸν καὶ τοιοῦ-
τον, ὥστε νὰ καταλείπηται ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ εἰς τὸν ἠθικολόγον, τὸ δὲ
ἀποτελούμενον ἐκ μυϊκῶν αἰσθημάτων, ὅπερ ὀφείλει νὰ εἶναι τὸ μόνον
καὶ ἀληθὲς ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας, ὅμως οὐδ' οὕτω γίνεται ἐκπο-
δῶν πᾶν ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, διότι τὰ μυϊκὰ αἰσθήματα εἶναι ἀκρι-
βῶς «ποιότητος» καὶ ὡς τοιαύτη δεδομένον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν,
καθάπερ καὶ ἡ τελικότης ἐκείνη, ἣν ὁ Muensterberg θέλει νὰ ἐκβάλῃ
τῆς ψυχολογίας.

Ὅθεν ψυχολογικὴ κατασκευὴ, ἣτις θὰ ἐπεχείρει νὰ ὀβελίσῃ πᾶν
στοιχεῖον ὑποκειμενικότητος, ὄφειλε συνακολούθως νὰ καταλύσῃ οὐ μόν-
ον τὸ τελολογικὸν καὶ κανονικὸν περιεχόμενον τοῦ συναισθήματος καὶ
τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ πᾶν οἶονδῆποτε ψυχικὸν δεδομένον καὶ κατ'
ἀκολουθίαν καὶ πᾶσαν κατηγορίαν αἰσθημάτων, περιλαμβανομένων καὶ
τῶν μυϊκῶν καὶ ἄπτικῶν.

Καὶ τότε εἰς τί θὰ κατήντα ἡ ψυχολογία κενωθεῖσα τοῦ ἑαυτῆς εἰ-
δικαῦ περιεχομένου ; Εἰς μορφήν κενὴν πάσης οὐσίας, εἰς ἀπλὴν σκιάν.
Οὐδὲ θὰ κατενόει τις ὅπως ἐπὶ πλέον θὰ ἠδύνατο κατὰ τοιοῦτο πρό-
γραμμα νὰ χορηγήσῃ ἡ εἰδικὴ ψυχολογία ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενικὴν,
τηρουμένης τῆς ἀπ' ἀλλήλων διαφορᾶς τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν, ἣν
καθορίζει ὁ Muensterberg ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατεθημένῳ χωρίῳ. Ἐὰν
ὁ Muensterberg ἔδιδεν ἡμῖν τὴν συνέχειαν τοῦ ἑαυτοῦ ἔργου (οὐ μόνον

ὁ πρῶτος τόμος διὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως εἶδε τὸ φῶς, περιέχων τὸ γενικὸν μέρος), θὰ ἐβλέπομεν κατὰ τίνα τρόπον θὰ ἐπειρᾶτο νὰ κατασκευάσῃ ψυχολογίαν, ἣτις ποιεῖται ἀφαίρεσιν παντὸς ὑποκειμενικοῦ στοιχείου. Ἐὰν δὲ ἤθελεν, οὐδὲ βλέπομεν πῶς ἄλλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ, νὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκτιμῶν προσηκόντως τὸ στοιχεῖον τοῦτο, θὰ ἠναγκάζετο νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν περιγραφικὴν ψυχολογίαν, ἣν ἦτο φανερόν ὅτι σφόδρα ἀπέστεργεν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ θεμελιώδης ἐννοια τῆς θεωρίας τῆς δράσεως ἐκβαίνει τῆς περιοχῆς τῆς ψυχολογίας. Ἡ δρᾶσις, ὡς ὑπ' αὐτοῦ νοεῖται, ἐκφράζει καθαρῶς φυσιολογικὸν φαινόμενον· χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ δηλώσῃ τὴν ὕλικὴν ὑπόστασιν τῆς τάξεως καὶ προσπαθείας, οὐχὶ δὲ τὸ ἄμεσον αἰσθητὸν καὶ συναισθητὸν, ὅπερ ἔχομεν περὶ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ παρίδωμεν καὶ τοῦτο (ὅπερ παραδέχεται αὐτὸς ὁ Münsterberg, ἔχει δέ, ἀφ' ἧς ἀπόψεως οὗτος ὀρμᾶται, οὐχὶ μικρὰν σημασίαν), ὅτι ἡ γνῶσις, ἣν ἔχομεν σήμερον, τῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογίας τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι λίαν ἐλλιπής, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἅπαντα ἡ ψυχοφυσικὴ καὶ φυσιολογικὴ κατασκευὴ αὐτοῦ, ἡ ἐπιδιώκουσα νὰ ἐξηγήσῃ τὸν μηχανισμόν τῆς δράσεως, εἶναι ἄγαν ἐπισηφελῆς, καὶ ἂν τοῦτο παρίδωμεν, παραμένει πάντοτε βέβαιόν τι πρᾶγμα, ὅπερ ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον καὶ ἀληθῆ γνῶσιν εἶναι τὸ ὄντως καίριον σημεῖον τῆς ψυχολογίας, ἥτοι ὅτι ἅπαντα αἱ ἐννοιαί, ὡς ἡ ἐπιστήμη θὰ δυνηθῇ νὰ χορηγήσῃ περὶ τῆς ὕλικῆς ὑπόστασεως τῆς δράσεως, θὰ παραμένωσιν ἀείποτε ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ψυχικῆς ἐπιστήμης. Παντὸς τούτου τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ὁδῶν ἀποκενώσεως καὶ τῶν ἀνταγωνιστικῶν κέντρων ἡ ἡμετέρα συνείδησις οὐδὲν ἀντιλαμβάνεται εἰ μὴ ἐν τῇ μορφῇ ἐκείνῃ αἰσθημάτων, ἔστω καὶ μουϊκῶν, ἅπερ εἶναι γεγονότα ποιότητος.

Ὁ κύκλος τοῦ ψυχικοῦ βίου.

Ἐὰν λοιπὸν αἱ θεωρίαι τῶν δυνάμεων, τοῦ συνειρμοῦ, τῆς καταλήψεως καὶ τῆς δράσεως μὴ εἶναι ἐπαρκεῖς εἰς ἐξήγησιν τῆς γενικῆς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐρευνήσωμεν, ἂν ἡ τοιαύτη ἐξήγησις δύναται νὰ προέλθῃ ἔκ τινος ἐξετάσεως ἥττον μονομεροῦς καὶ μᾶλλον συνθέτου, περιλαμβανούσης μὲν πᾶν ὅ,τι ἀληθὲς περιέχουσιν αἱ παντοῖαι ἐκεῖναι θεωρίαι, συμπληρούσης δ' αὐτὸ διὰ τινος ἀρχῆς ἐκφανούσης, ὅσον εἶναι δυνατόν, τὴν ἐσωτάτην φύσιν τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι ἐμπειρικὴ ἐξέτασις τῶν γεγονότων τῆς συνειδήσεως ἀποκαλύπτει ἡμῖν πρῶτιστα καὶ μάλιστα γεγονός τι, ὅπερ ὅμα δικαιολογεῖ πῶς ἐκάστην τῶν θεωριῶν ἐκείνων. Ποιεῖ δηλαδὴ φανερόν ὅτι ἡ ἡμετέρα συνείδησις εἶναι μία ἅμα καὶ πολλαπλῆ, εἶναι ἐνέργεια ἐκφανομένη ἐν παντοῖαις μορφαῖς, ἀλλ' ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἀποτελεῖ